Faculty of Letters Journal of Social Sciences

| cujos.cumhuriyet.edu.tr | Founded: 1982 Available online, ISSN: 1305-5143 Publisher: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Between Ethics and Ontology: The Metaphysical Ground of Virtue Ethics in Aristotle and MacIntyre

Erman Kar[1,a,*]

[1] *Department of Philosophy, Faculty of Humanities and Social Sciences, Çankırı Karatekin University, Çankırı, Türkiye*
**Corresponding author*

Research Article

History

Received: 10/03/2026
Accepted: 18/03/2026

ABSTRACT

This study examines the relationship between ethics and ontology in Aristotle in order to reveal the metaphysical foundations of virtue ethics. In Aristotle's philosophy, ethics is closely connected to an ontological framework grounded in the teleological structure of human nature. The good life (eudaimonia) is understood as the virtuous realization of the human function, namely rational activity in accordance with reason. Within this framework, the transition from potentiality to actuality provides the teleological structure through which human flourishing becomes intelligible. Consequently, Aristotelian ethics appears as the practical expression of an ontological order.

The paper also analyzes Alasdair MacIntyre's critique of modern moral philosophy and his call for a reconsideration of Aristotelian virtue ethics. According to MacIntyre, modern moral discourse suffers from a conceptual crisis due to the abandonment of the Aristotelian teleological framework. However, rather than fully restoring Aristotle's metaphysical biology, MacIntyre attempts to reinterpret teleology through the concepts of social practices, traditions, and narrative unity.

In this context, the study argues that the relationship between Aristotle and MacIntyre should not be understood as a simple continuity but as a transformation of ontological foundations. Ultimately, it suggests that virtue ethics cannot be entirely separated from metaphysical assumptions and that MacIntyre's project still relies on an implicit ontological framework.

Key Words: Aristotle, Virtue Ethics, Ontology, Teleology, MacIntyre.

Etik ve Ontoloji Arasında: Aristoteles ve MacIntyre'da Erdem Etiğinin Metafizik Temeli

ÖZ

Bu çalışma, Aristoteles'in erdem etiği ile ontolojik düşüncesi arasındaki ilişkiyi inceleyerek, erdem etiğinin metafizik temellerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Aristoteles'te etik, insan doğasının ereksel yapısına dayanan bir ontoloji ile sıkı biçimde bağlantılıdır. İyi yaşam (eudaimonia), insanın kendine özgü işlevi olan akla uygun etkinliğin erdemli biçimde gerçekleştirilmesi olarak anlaşılır ve bu anlayış, potansiyel ile aktüel arasındaki teleolojik dönüşüm çerçevesinde temellendirilir. Bu nedenle Aristoteles'te etik, ontolojik bir düzenin pratik alandaki ifadesi olarak ortaya çıkar.

Makale ikinci olarak Alasdair MacIntyre'ın modern ahlak eleştirisini ve Aristotelesçi erdem etiğine yönelik yeniden değerlendirme çağrısını ele almaktadır. MacIntyre'a göre modern ahlak düşüncesi, Aristotelesçi teleolojik çerçevenin terk edilmesi sonucunda kavramsal bir kriz yaşamaktadır. Bununla birlikte MacIntyre, Aristoteles'in metafizik biyoloji anlayışını doğrudan yeniden kurmak yerine teleolojiyi toplumsal pratikler, gelenek ve anlatısal bütünlük kavramları üzerinden yeniden yorumlamaya çalışır.

Bu bağlamda çalışma, Aristoteles ile MacIntyre arasındaki ilişkiyi basit bir süreklilik olarak değil, ontolojik temellerin dönüştürülmesi süreci olarak değerlendirmektedir. Sonuç olarak erdem etiğinin tamamen metafizikten bağımsız olmadığı; aksine MacIntyre'ın yaklaşımında örtük bir ontolojik zeminin varlığını sürdürdüğü ileri sürülmektedir..

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, Erdem Etiği, Ontoloji, Teleoloji, MacIntyre.

Copyright

This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License

[a] *ermankar@karatekin.edu.tr* *0000-0002-6013-7805*

How to Cite: Kar E,(2026) Between Ethics and Ontology: The Metaphysical Ground of Virtue Ethics in Aristotle and MacIntyre, *CUJOSS*, Erdem / MacIntyre'ın Peşinde – Alasdair MacIntyre Özel Sayısı: 57-67.

Giriş

Alasdair MacIntyre, modern kültürün insan yaşamında özellikle yaşamın politik ve ahlaki boyutlarında ortaya çıkan problemlerin temel nedeninin Aristotelesçi ahlak anlayışından uzaklaşmamız olduğunu iddia eder. Söz konusu iddiasını sürdürdüğü Erdem Peşinde: Bir Ahlak Teorisi Çalışması adlı yapıtında, sıradan insanların yaşamında Aristotelesçi etiğin ve bu yaklaşımın genel çerçevesini sunan kavramların eksikliği olduğunu ileri sürer. Dolayısıyla çalışması boyunca sürdürdüğü tartışmayı; modern ahlak felsefesinin sorunlarını Aristotelesçi ahlak öğretisi üzerinden çözme iddiası ile noktalar (Mutlu, 2018, s.40).

Aristotelesçi yaklaşımın birey-toplum ilişkisi ve sistematiği içerisinde konumlandırdığı iyi-kötü/ erdem-erdemsizlik gibi kavramların yerini saf aklın almış olması

ve modern etik sistemlerinin bu yaklaşım temelinde kurgulanması ahlakın içeriğini gitgide daraltan bir kriz olarak tanımlanır. Bu krizin kökeni modern ahlak anlayışının teleolojik yaşam anlayışını değersizleştirmesi olarak işaret edilir. Teleolojik yaşam ya da etik öğretisinin dışlanması ise modern ahlakın bütünlükçü ahlaki yaşamı dışarda bırakması anlamına gelmektedir. Gündelik yaşamda karşımıza çıkan birden fazla "iyi olma" hali; bu iyiler arasında seçim yapmaya zorlanan ve hatta bu seçimleri ahlaki özneler olarak yapamayan, sürüklenen, yaşamın Aristotelesçi anlamda ereksel bütünlüğünün dışına savrulmuş bireyler ortaya çıkarmaktadır. Bu birbirinden farklı "iyi olma" hallerini seçmek ve hangisinin seçmeye değer olduğuna karar vermek ya da verememek modern dönemin krizi olarak tanımlanır. MacIntyre, söz konusu krizin esas sebebini Aristotelesçi bağlamda seçim/tercih-iyi bağlantısını gözden kaçırmamız olarak ifade eder. Seçimlerimizi, deyim yerindeyse, yöneten ve hatta belirleyen bir en yüksek iyi anlayışının yeniden değerlendirilmesi ve hatta belirlenmesi bu kriz için elzem çözüm olarak öne sürülür. Aristotelesçi öğretide iyi olma hallerinin üzerinde, bu halleri seçen/belirleyen/isteyen akıl phrohairesis; rasyonel istek olarak tanımlanır.

Öte yandan, modern ahlak teorileri büyük ölçüde normatif ilkelerin temellendirilmesi üzerinden şekillenmiştir. Örneğin aydınlanma sonrasında etik; ya rasyonel temellerle evrensel ilkelere ulaşmayı amaçlayan bir disiplin olarak tanımlanır (Kantçı yaklaşım) ya da fayda maksimizasyonuna dayalı sonuççu bir model olarak inşa edilmiştir (Hünler, 2000, s.141). Dolayısıyla bu teoriler insan doğasına, telos'a ve varlığın içkin yönelimine başvurmadan normatiflik iddiasındadırlar. Böylece Aristotelesçi etik anlayışının da temelinde bulunan ontolojik-metafiziksel arka plan geri çekilmiş, normatifliğin biçimsel bir biçimde akla ya da ölçülebilir faydaya dayandığı bir etik anlayışı hâkim hale gelmiştir. Her ne kadar bu dönüşüm etik ile ontoloji arasındaki bağın tamamen koptuğu anlamına gelmese de normatifliğin hangi zeminde mümkün olduğu sorusu problemli bir hal almıştır. Tam da bu sebepten dolayı erdem etiğinin 20. Yüzyılın ilk yarısında yeniden gündeme gelmiş olması tesadüf değildir (Abscombe, 1958).

MacIntyre'ın da katkıları ve analizi sonucunda modern ahlak öğretilerinde var olan bu açmaz ancak erdem etiğini yeniden düşünmek ile mümkün olacaktır. Çünkü erdem etiği, ahlaki eylemi kurallara indirgemek yerine pratik bilgelik ve iyi yaşam kavramları üzerinden ele alır. Bu yaklaşım kaçınılmaz bir şekilde insanın ne tür bir varlık olduğu ve iyi yaşamın (parçalı veya bütün olmayan, iyi olma hallerinin toplamı anlamında değil, özde ve temelde) hangi anlamda iyi olduğu sorusunu yeniden açar. Dolayısıyla erdem etiğinin yeniden yükselişi, normatif teoriler arasında kaçınılmaz bir tercih olma durumundan değil aynı zamanda etik düşüncenin ontolojik arka planına dair daha köklü bir sorgulama ihtiyacından da ortaya çıkmıştır.

Bu çalışma ilk olarak Aristotelesçi erdem etiğinin metafiziksel arka planını irdelemeyi amaçlamaktadır. Aristoteles'te erdem, insanın belirli bir doğaya sahip olması ve bu doğanın yetkinleşmeye yönelmiş bulunması iddiasına dayanır. Telos kavramı yalnızca eylemlerin amacı anlamında değil, varlığın kendi gerçekleşme yönelimi anlamında ontolojik bir ilkeye işaret eder. Aynı şekilde eudaimonia (iyi yaşam) kavramı da insanın ergon'una (işlevine) uygun etkinlikte bulunma durumu olarak tanımlanır. Dolayısıyla modern etik öğretilerinin çıkmazında yönelme zorunluluğu olarak tanımlanabilecek Aristotelesçi erdem etiği, varlığın ne olduğu sorusundan, yani ontik bir sorgulamadan ayrı düşünülemez. Çünkü Aristoteles öğretisinde normatiflik dışsal bir yükleme değil ontolojik bir yapının içsel sonucudur.

İkinci olarak, çağdaş erdem etiği tartışmalarında bu ontolojik temelin nasıl anlaşılacağı meselesi belirleyici bir sorun haline gelmiştir. Özellikle MacIntyre'ın çağrısı üzerine modern ahlaki kriz teleolojinin eksikliği ya da kaybı üzerinden değerlendirilmelidir. Modern etiğin ortak iyi anlayışını ve amaçlılık fikrini yitirme durumu ancak Aristotelesçi bir geri dönüş çağrısı ile telafi edilebilir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde MacIntyre'ın erdemlerin yeniden inşası ve bu inşanın pratikler ve anlatısal bütünlüklerle mümkün olacağı iddiası ele alınacaktır. Ancak aynı zamanda MacIntyre, Aristoteles'in metafizik sistemini doğrudan tesis etmeye yönelmez. Bu sebeple onun teleolojiyi tarihsel ve topluluk içi rasyonalite bağlamında yeniden yorumlama durumu analiz edilecektir.

Üçüncü ve son olarak, Aristoteles- MacIntyre hattında gerçekleşen etik-ontoloji bağlantısı şu sorular eşliğinde yeniden irdelenecektir: MacIntyre'ın erdem etiği gerçekten metafizikten arındırılmış bir etik midir? Yoksa, örtük bir ontoloji temelinden söz etmek mümkün müdür? Eğer erdem insanın belirli bir doğaya sahip olduğu tanımına dayanıyorsa bu tanımın ontolojik statüsü nedir? Yani bir diğer deyişle, gelenek içi rasyonalite normatif gücünü hangi zeminden alır? Bu sorular erdem etiğinin yalnızca tarihsel bir model değil, aynı zamanda ontolojik bir yapı içerip içermediğini belirlemek açısından önemlidir. Kısacası bu makale Aristoteles- MacIntyre ilişkisini yalnızca etik kavramların sürekliliği ve gerekliliği üzerinden değil erdem etiğinin metafizik temeli üzerinden irdelemeyi amaçlar. Çünkü, Aristoteles'te açık ve sistematik bir biçimde kurulan etik-ontoloji birliği MacIntyre'da tümüyle terkedilmeyen örtük ontolojik varsayımlar üzerinden sürdürülmüştür. Aynı zamanda, çalışma MacIntyre'ın projesinin metafizik bir etik girişimi olmadığını, metafiziğin sistematik formundan sıyrılarak etik-pratik içinde yeniden konumlandığını açığa çıkarmayı hedeflemektedir.

Aristoteles'te Etik ile Ontolojinin Birliği

Aristoteles'in ahlak anlayışını diğer öğretilerden ayırt eden en önemli özelliği onun ontoloji ile kurmuş olduğu

zorunlu bağlantıdır. Söz konusu bağ veya ilişki zorunlu olarak ifade edilir çünkü ilk olarak Aristotelesçi etik öğretisini anlamak onun doğa (physis), neden (causa finalis) ve yetkinlik (energeia) gibi temel kavramlarını anlamaktan ve analiz etmekten geçer. İkinci olarak ise ahlak öğretilerinin temel kavramı olan iyi (agathon) kavramı, Aristotelesçi erdem etiğinde yalnızca normatif bir değer yargısı değildir. İyi, varlığın yönelimsel yapısını yani varlığın ereğini, onun ereksel nedenini ifade etmesi bakımından varlığa dair sorgulamanın temelinde yer alır. Varlığın ne olduğu sorusu Aristoteles öğretisi için temel soru olmaktan ziyade bütün diğer disiplinlerin de temelinde bulunan ve özellikle ahlak için elzem olan bir sorudur. Çünkü araştırma alanı hangisi olursa olsun, mantık, epistemoloji, etik ya da politika, Aristoteles her birinde nesnenin mahiyetinden hareketle sorgulamasını sürdürür. Nesnenin ya da varlığın ne olduğu ve nasıl kategorize edileceği sorusu üzerinden hareket eden bu yaklaşım, Aristoteles öğretisinin temel özelliğidir ve ontolojik yaklaşım olarak tanımlanabilir (Molacı, 2018, s.37). Bir diğer ifade ile Aristoteles tarafından bütün bilimlerin temeli olarak ifade edilen prote philosophia ya da Aristotelesçi varlık öğretisinin varlık nedir sorusunu irdelediği yerde, etik insan varlığı kendi ereğine nasıl ulaşır sorusu üzerinde durur.

Aristoteles'e göre ilk ilkeler ve nedenler en fazla bilinebilir şeylerdir. Çünkü onlar sayesinde ve onlar aracılığıyla bütün diğer şeyler bilinebilir. İlk ilke en fazla bilinebilen ve bilinmesi gerekli olandır. Aynı şekilde Aristoteles'e göre ilk ilkenin bilimi de en yüksek bilimdir. (Aristoteles, 2006, 1026a20). Öte yandan, pratik bilimler, zorunlu olanı değil olumsal olanı, yani değişmesi durumunda herhangi bir çelişki doğurmayan varlık türlerini konu edinir ve eyleme ilişkin bilgi, zorunlu ve değişmez bir bilgi türü değildir. Eylemi gerçekleştiren özne, eylemin yönünü ve niteliğini belirlediği için eylem doğası gereği olumsaldır. Bu bağlamda etik ve politika, pratik bilimler arasında yer alır (Barnes, 1982, s. 95–98). Ancak bu bilimler, teorik bilimlerde olduğu gibi ilk ilkelerden hareket ederek zorunlu sonuçlar çıkarmazlar. Bunun yerine, ilk ilkelere ulaşmayı amaçlasalar da araştırmalarına kendinde akılsal olanla değil, bizim için bilinen olandan, yani somut olgulardan başlarlar ve bu olgulardan hareketle onların temelinde yatan nedenlere doğru ilerlerler. Dolayısıyla çağdaş etik öğretilerinde rastlanmayan genel ifade ile teorik-pratik bilimler bağlantısı, spesifik anlamda ise ontoloji ve etik bağlantısı detayları ile ele alınmalı, yani ilk olarak Aristoteles ontolojisinin etik ile olan bağlantısı incelenmelidir.

Aristoteles'in etik ile ontoloji arasındaki ilişkiyi temellendirebilmek için öncelikle onun varlık anlayışının temel kavramlarını açıklığa kavuşturmak gerekir. Aristotles'in metafiziği başlıca töz (ousia), form (eidos), madde (hyle), dört neden öğretisi ve ereksellik (telos) kavramları etrafında şekillenir. Bu kavramlar yalnızca soyut ontolojik kategoriler değildir; aynı zamanda doğanın işleyişini ve varlığın hangi yapısal ilkeler doğrultusunda anlaşılması gerektiğini ortaya koyan temel ilkeleri ifade ederler (Aristoteles, 2006). Aristoteles'e göre varlığın ilk ve temel anlamı tözdür (ousia). Töz, birincil anlamda var olan ve diğer varlık türlerinin dayandığı temel varlık biçimini ifade eder. Aristoteles, tözü özellikle Kategoriler adlı eserinde ayrıntılı biçimde ele alır. Burada töz, birden fazla şey için söylenmeyen ve başka bir şeyde bulunmayan varlık olarak tanımlanır (Aristoteles, 2015a, 2a11–19). Bu anlamda töz, başka bir şeyin niteliği olarak var olmayan ve kendinde var olan temel varlık türüdür. Aristoteles'in töz anlayışı yalnızca bu ilk tanımla sınırlı kalmaz; filozof bu kavramı daha kapsamlı biçimde Metafizik adlı eserinde ele alır. Özellikle Zeta (VII) ve Eta (VIII) kitaplarında tözün asıl anlamda ne olduğu sorusu ayrıntılı biçimde tartışılır. Aristoteles bu bölümlerde tözün yalnızca bireysel varlıkları değil, aynı zamanda onların özünü ve formunu da içeren bir yapı olduğunu göstermeye çalışır. Bu çerçevede Aristoteles'in ontolojisi, varlığın yalnızca statik bir yapı olmadığını, aynı zamanda form, madde ve ereksel yönelimler aracılığıyla açıklanan dinamik bir düzen içerdiğini ortaya koyar. Dolayısıyla Aristoteles'in etik anlayışını kavrayabilmek için onun ontolojisinde yer alan bu kavramsal yapının dikkate alınması zorunludur. Çünkü insanın amacı (telos) ve iyi yaşam anlayışı da nihayetinde bu ontolojik çerçeve içinde temellendirilir.

İkinci olarak, töz madde ve formdan oluşan birleşik yapı olarak tanımlanır. Özellikle Metafizik boyunca varlığın birinci dereceden hali olması bakımından tözü hylomorfik yaklaşımı üzerinden ifade eder. Madde; bir şeyin, bireysel varlığın, şu diye gösterilen (tode ti) şeyin maddi nedeni ya da hangi unsurdan meydana geldiği anlamına gelir. Form ise Zeta kitabında varlığın özü, o şeyin ne olduğunu gösteren unsur olarak tanımlanır. Aristoteles'e göre töz, formdur; yani bir şeyin ne olduğunu belirleyen ilke formdur ve bu form, varlığın kendinde olan temel gerçekliğini ortaya koyar (Aristoteles, 2006, 1032b–1033b). Dolayısıyla madde birleşik varlığın ya da tekil nesnenin maddi yapısına form ise onun varlığını belirleyen ilke ya da düzenleyici yapı olarak ifade edilir. Dolayısıyla bir varlığın ne olduğu sorusunu bilmek onun formuna dair detaylı bir incelemeden geçer. Bir şeyin işlevi, amacı ve mahiyeti onun formudur. Tam da bu noktada Aristoteles'in ontoloji ve etik üzerinde kurduğu bağlantı belirir. Örneğin bakır bir vazonun maddesi bakırdır ve söz konusu maddi yapı aynı maddeden yapılmış diğer nesneler ile de paylaşılır; bakır çanak veya cezve gibi. Ancak her bir nesnenin formu onun tanımını ve mahiyetini vermesi bakımından işlev kavramı üzerinden tanımlanır, yani vazonun ve cezvenin birbirinden farklı işlevlere sahip olması onların formları üzerinden irdelenir.

İnsanı ve onun varoluşu üzerinden bir irdeleme yaptığımızda ise; insan bedenini oluşturan et, kemik, kan ve organlar onun maddi yönünü ifade eder. Bu biyolojik yapı, insanın hangi maddeden oluştuğunu gösterir. Ancak bu maddi unsurlar tek başına insana dair bir

tanımlama, işlev veya özü işaret etmez. Çünkü bir şeyi o şey yapan, bu maddi yapıyı düzenleyen ve ona yaşam kazandıran formdur. Aristoteles'e göre insanın formu ruhtur (psyche). Ancak burada ruh, modern anlamda bedenden ayrı, bağımsız bir töz değildir. Ruh Üzerine II. kitapta ruh, "doğal, organik bir bedenin ilk yetkinliği" olarak tanımlanır (Aristoteles, 2019, 412a27). Yani ruh, bedenin gerçekleştirdiği işlevlerin ilkesidir. Beslenme, büyüme, algılama, düşünme gibi etkinlikler ruh sayesinde mümkündür. Ruh olmaksızın beden yalnızca potansiyel bir canlılıktır; ruh, bu potansiyeli aktüel hâle getirir.

Bu noktada ise şunlar ifade edilmelidir; bireysel bir varlık olması bakımından insan birleşik varlığının maddesi insan bedeninin potansiyel (dunamis) canlılık ifadesine karşılık gelir, insan ruhu ise bu potansiyelin aktüel hale (energeia) gelmesidir. Bir çocuğun felsefe eğiti alma eğilimi potansiyel olarak vardır ancak eğitim ve alışkanlık yoluyla bu hali aktüel hale dönebilir. Söz konusu kapasitenin etkin hale gelmesi yani bu süreç maddenin form aracılığıyla yetkinleşmesidir. Bu yetkinleşme Aristotelesçi ontolojinin etik öğretisine geçişinin en keskin noktasını ifade eder. Bu geçişin ve yetkinleşmenin detaylı bir şekilde ele alınmasından önce madde ve form dışında Aristoteles'in diğer nedenleri de incelenmelidir.

Üçüncü olarak, Aristoteles'in ontolojisinde bir varlığın tam anlamıyla bilinmesi için o şeyin bütün nedenlerinin incelenmesi gerekir. Bu nedenler maddi (hyle), formel (eidos), ereksel (telos) ve fail (kinoun aition) nedenlerdir. Bu anlayış, varlığın sadece dışsal bir etkene bağlanamayacağını; onun içkin bir ilkeye dayandığını gösterir. Bu temel görüş, özellikle Fizik II. kitapta açıkça ortaya konur. Aristoteles burada doğal varlıkların hareketlerinin ilkesini dışsal bir zorlamadan değil, içsel bir kaynaktan aldığını belirtir: Doğal olan, kendi içinde bir ilkeye ve bir sonuca sahiptir (Aristoteles, 2013, 192b). Bu yaklaşım, doğayı mekanik bir süreç olarak değil, içkin bir yönelim ve ereksel düzen olarak düşünmeyi gerektirir. Örneğin bir tohumun ağaca dönüşmesi, dışarıdan dayatılmış bir planın sonucu değildir; bilakis tohumun doğasında mevcut imkânın gerçekleşmesidir. Bu bakışla, bir varlığın "iyi"si de ona dışarıdan yüklenen bir norm değil, o varlığın doğasının tam ve eksiksiz gerçekleştirilmesidir. Böylece "iyi" kavramı ontolojik bir içerik kazanır. Aristoteles'in ifadesiyle doğa hiçbir şeyi boşuna yapmaz; doğa içkin bir ereksel yönelime sahiptir (Aristoteles, 2013, 192a27–b6).

Kısacası bu ontolojik çerçeve, Aristoteles'in dört neden öğretisiyle daha da belirginleşir. Metafizik'te sistematikleşen bu öğreti tözden başlayan ve maddi, formel, fail ve ereksel nedene kadar uzanan bir analize işaret eder. Söz konusu nedenler arasından özellikle ereksel neden Aristotelesçi erdem etiği içinde önemli bir geçiş kavramıdır. Çünkü, Aristoteles'e göre doğada rastlantısal bir düzen yoktur; her varlık belirli bir sona (telos) yönelmiştir. Ereksel neden, bir şeyin "ne için" var olduğunu açıklar. Bu ilke yalnızca biyolojik süreçleri değil, insan yaşamını da anlamanın anahtarıdır. Eğer doğadaki her varlık belirli bir amaç doğrultusunda işliyorsa, insanın da belirli bir ereğe yönelmiş olması gerekir. İşte etik, bu ereğin bilinçli ve pratik düzeyde gerçekleştirilmesi problemidir.

Telos ve İnsan Doğası

İnsan, Aristoteles tarafından madde ve formun rastlantısal bir birleşimi olarak tanımlamaz ona göre insan ereksel olarak düzenlenmiş bir bütündür (holon). Bu nedenle insan belirli bir amaç doğrultusunda örgütlenmiş yapısal bir birlik olarak tanımlanır ve bu nedenle insan dunamis ile energeia arasındaki teleolojik hareketin somutlaşmış durumunu ifade eder. Daha önce de ifade edildiği üzere; beden insanın maddi nedenine ruh ise onun formel nedenine karşılık gelir ancak ruh yalnızca formel neden değildir aynı zamanda hareket ettirici ve ereksel nedendir. Metafizik 1041b'de de ifade edildiği gibi ousia madde ile formun ereksel birlikteliğidir ve bu birlik kendi telosunu içkin olarak barındırır. O halde insanı ve insan eylemlerini anlamak onun ruhunu anlamaktan geçer, ruh ise formel neden ve ereksel neden olması bakımından insan eylemlerinin neye yöneldiğini belirleme açısından anahtardır.

İnsan; canlı ve ruh sahibi bedendir (soma empsykhon); bu tanım, insanın amacını kendi içinde taşıyan bir varlık olduğunu gösterir. Ruh, bedendeki potansiyelleri etkinliğe geçiren ilke olarak, insan varlığının içsel yönelimini belirler. Böylece insanın özü, yalnızca yapısal değil, aynı zamanda yönelimsel bir karakter taşır. İnsan, kendi amacını içinde taşıyan (entelekheia) bir bütündür. Telos burada dışsal bir hedef değil, varlığın içkin tamamlanma ilkesidir. İnsan ne ise, o olmak üzere yönelmiştir.

Aristoteles söz konusu bağlantıyı sadece insan üzerinden değil aynı zamanda bütün bir doğanın düzenini anlatmak için de ele alır örneğin, tohumun ağaca dönüşmesi, doğal ve canlı bir organizmanın gelişim süreci ya da bir varlığın kendi formuna uygun olarak yetkinleşmesi. Bütün bu dönüşüm süreci dışsal bir tasarımın değil, varlığın içkin bir yönelimin sonucudur. Kısacası, Aristoteles, doğayı mekanik bir zorunluluklar zinciri olarak değil, potansiyelden aktüele doğru ilerleyen bir gerçekleşme süreci olarak kavrar. Bu süreçte her varlık, kendi formunun imkânlarını fiil hâline getirmeye yönelmiştir. Dolayısıyla telos, hareketin dışsal bir hedefi değil, hareketin anlamını belirleyen içsel ilkedir (Aristoteles, 2013, 192b; 2006, 192a27). İnsanın eylemlerini belirlemede yöneldiği telos ise iyi kavramını ele almayı gerekli kılar. Çünkü Aristotelesçi etik öğretisinde iyi salt normatif bir değerlendirme değil, varlığın kendi doğasına uygun biçimde yetkinleşmesidir. Bir şeyin iyi olması, onun kendi telos'una uygun biçimde gerçekleşmiş olması demektir. İnsan söz konusu olduğunda bu, aklî yetinin etkin kullanımıyla ilişkilidir.

Dolayısıyla etik, ontolojik yönelimin bilinçli ve pratik düzeyde gerçekleştirilmesidir.

Kısacası telos, Aristoteles'in düşüncesinde yalnızca ahlaki hedeflerin değil, varlığın bütünsel yapısının açıklayıcı ilkesidir. Amaçlılık, öznel niyetlerden bağımsız olarak doğanın içkin düzenine aittir. Etik alan, bu ontolojik düzenin insan yaşamındaki görünümüdür. Bu nedenle Aristoteles'te iyi yaşam öğretisi, teleolojik ontolojinin zorunlu bir uzantısıdır; etik, varlığın potansiyelden aktüele yönelen yapısının bilinçli ifadesinden başka bir şey değildir.

Nikomakhos'a Etik'in giriş cümlesinde verilen bilindik iyi tanımına yeniden dönmek gerekirse; Aristoteles'e göre her sanat ve her araştırma, her eylem ve tercih bir iyiye yönelir (Aristoteles, 2015b, 1094a1). Bu tanımlama gereğince, iyi, eylemin hedefidir; başka bir deyişle, her etkinlik bir tamamlanma noktasına doğru hareket eder. Bu yüzden iyi, normatif bir olması gerekenden önce ontolojik bir yönelmişliktir. Yani burada her şeyin arzuladığı şey olarak iyi (agathon), her şeyin kendi türüne özgü ereğini gerçekleştirme arzusuna işaret eder. Madde-form bileşiği olan her varlığın iyisi sadece etkinlikte bulunmak değildir; bileşik varlıklar amaçlarını kendilerinde taşıdıklarından aynı zamanda bu amaca uygun etkinliklerde bulunmalıdırlar (Molacı, 2018, s.40). Kısacası bir şeyin iyisi onun doğasına uygun ereği ile tanımlanır, o şeyin kendi doğasına uygun sonu o şeyin iyisidir. Böylece etik değerler, ontolojik yapıdan türeyen sonuçlar hâline gelir. İnsan için iyi olanın mahiyeti bu ontolojik bağlantıdan hareketle açığa çıkmalıdır.

Aristoteles, insan için en yüksek iyiyi belirlemek amacıyla her varlığın bir işlevi (ergon) olduğu varsayımından hareket eder. Bir şeyin iyi olup olmadığı, işlevini ne ölçüde yerine getirdiğiyle anlaşılır. İnsan söz konusu olduğunda bu işlev, akla uygun etkinliktir. Dolayısıyla iyi insan, aklın rehberliğinde erdemli eylemde bulunan insandır. Bu çıkarım bütünüyle ontolojik bir mantığa dayanır: Varlığın formu onun işlevini belirler; işlevin yetkin icrası ise iyiyi tanımlar. Etik böylece ontolojinin zorunlu sonucuna dönüşür. Peki insan için iyi olan, insan eylemlerinin doğasına içkin bir ereksellikle belirleyecek olan şey nedir? Aristoteles insan eylemlerinin ereği olan iyiyi eudaimonia olarak işaret eder. İyi yaşam anlamına gelen bu ifade bir duygu durumu ya da haz toplamı değildir; bir etkinlik (energeia) durumudur.

Nikomakhos'a Etik'te eudaimonia, ruhun erdeme uygun etkinliği olarak tanımlanır. Bu tanım, Aristoteles'in potansiyel (dunamis) ve aktüel (energeia) ayrımıyla doğrudan ilişkilidir. Çünkü insan doğası belirli potansiyelleri içerir erdem ise bütün bu potansiyelin doğru alışkanlıklar ve tercihler aracılığıyla aktüelleşmesidir. Aynı zamanda Aristoteles'e göre, yalnızca kendi başına amaç olan iyiye ulaşmanın yolu, ruhun akla uygun etkinliklerde bulunmasından geçer. Ruhun bu tür etkinliklerde yer alması, her şeyin doğasına uygun bir biçimde gerçekleştirilmesi anlamına gelir. İnsan için amaç ya da eylemlerinin iyiliği, ruhun en uygun koşullar altında en yüksek yetkinlikle icra ettiği etkinliklerde ortaya çıkar. Dolayısıyla aranan iyi, mutluluk olarak anlaşılacaksa, bu yalnızca insanın sahip olduğu şeylerle değil, eylemleri ve etkinliğiyle elde edilir (Cengiz, 2010, s.46).

O halde bu noktaya kadar ele alınan kavramsal bağlantıyı daha net şekilde görmek açısından özetlemek gerekirse; Aristoteles'e göre doğada hiçbir varlık işlevsiz değildir; her varlık kendine özgü bir ergon'a, yani karakteristik bir etkinliğe sahiptir. Dolayısıyla bir şeyin iyi olmasını belirleyen şey onun bu işlevini ne derece yerine getirdiği ile netleşir. Örneğin bir gözün işlevi iyi görmek, baltanın işlevi ise iyi kesmektir. Ya da bir başka örnek ile nasıl ki bir gitar çalan birisinin iyiliği, çalma işlevini erdemle gerçekleştirmesine bağlıysa, herhangi bir varlığın iyiliği de kendi doğasına özgü etkinliği en iyi biçimde icra etmesine bağlıdır (Aristoteles, 2015b, 1098a16–22). İnsan söz konusu olduğunda ise onu diğer canlılardan ayıran temel özellik akıl sahibi olmasıdır; beslenme ve büyüme bitkilerde, duyusal algı hayvanlarda da bulunur, fakat akla dayalı etkinlik yalnızca insana özgüdür. O hâlde insanın karakteristik işi, akla uygun etkinliktir. Dolayısıyla insani iyi anlamında mutluluk (eudaimonia), bir duygu durumu değil; insanın kendine özgü işlevini, yani akla dayalı yaşamını, erdemli ve yetkin biçimde gerçekleştirmesidir.

Aristotelesçi etik öğretisinin ontolojik temellerinden birisi de eudaimonia'nın etkinlik olarak tanımlanmasında kendisini gösterir. Eudaimonia, insanın özsel işlevinin süreklilik arz eden icrası olarak tanımlanır. İnsan için bu işlev, daha önce ergon argümanında gösterildiği üzere, akla uygun etkinliktir. Dolayısıyla iyi yaşam, aklın rehberliğinde erdemli etkinliğin sürekliliğidir. Bu süreklilik, insan varlığının kendi telos'una uygun biçimde gerçekleşmesini ifade eder. Eudaimonia böylece ontolojik bir tamamlanmışlık durumuna karşılık gelir: İnsan, ne ise o olarak fiilen var olduğunda iyi yaşar ve nihayetinde insan, akıl sahibi canlıdır (zoon logon echon). Bu tanım yalnızca betimleyici değildir; aynı zamanda normatif sonuç üretir. Çünkü eğer insanın özü akıl sahibi olmaksa, insanın işi de akla uygun etkinlik olmalıdır. İnsan doğası belirli potansiyeller içerir; erdem ise bu potansiyellerin doğru alışkanlıklar ve bilinçli tercihler aracılığıyla aktüelleşmesidir. Dolayısıyla erdem, doğaya eklemlenen dışsal bir norm değil, doğanın içsel tamamlanış biçimidir. Bu anlayışta ahlak, doğaya karşı değil, doğanın tamamlanmasına yöneliktir.

MacIntyre'ın Aristoteles Yorumu ve Teleolojinin Dönüşümü

Aristoteles'te etik ile ontoloji arasındaki yapısal birlik, varlığın ereksel doğasına dayanıyordu. İnsanın ereksel doğası onun mahiyeti üzerinden tanımlanmaktaydı. İnsan rasyonel, düşünen, akla yönelmiş bir varlıktır; iyi yaşam ise bu özün fiilî gerçekleşmesi olarak

tanımlanmaktaydı. Ancak modern felsefeyle birlikte bu teleolojik çerçeve büyük ölçüde terk edilmiştir. MacIntyre, çalışması EP boyunca söz konusu çerçeveden uzaklaşmanın modern dünyada ortaya çıkardığı problemleri ele almış ve analiz etmiştir. Esasında modern düşüncede söz konusu bakışın değişim göstermesinin temel nedeni hem insana hem de doğaya dair bakışın köklü değişiminden kaynaklanmaktadır. Doğa artık ereksel değil, mekanik bir düzen olarak anlaşılmaya başlanmış; varlık, içkin amaçlara sahip bir yapı olarak tanımlanmaktan uzaklaşmıştır (Saraçoğlu, 2022, s.405). Böylece insan doğası da sabit ve belirli bir telos'a sahip bir töz olarak değil, kendini belirleyen bir özne olarak tasarlanmıştır.

Bütün bu değişim ve insanın mekanik doğa üzerinden yeniden tanımlanması ahlaki bir özne olması bakımından eylemlerinin de bu mekanizm görüş üzerinden değerlendirilmesine sebep olmuştur. Salt rasyonel kurallar bütünü olarak görülen ahlaki dil ya bu rasyonel temellere göre şekillenen bir disiplin olarak tanımlanmış ve evrensel yasalar bu çerçevede şekillenmiştir ya da fayda maksimizasyonu üzerinden insan ilişkileri değerlendirilmiştir. Ancak bu çalışmanın temel meselesi olması bakımından söz konusu dönüşümün ahlaki dil ve metafizik ya da Aristoteles temelli ontolojiden ne derece ayrıldığı ve bu ayrımın ne gibi sonuçlara sebebiyet verdiği ele alınmalıdır. Çünkü, bu dönüşümün sonucu, ahlaki dilin metafizik temelini kaybetmesidir. Bu kayıp ise şu temel sorunun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır; eğer insanın belirli bir özü ve doğal ereği yoksa, iyi insan kavramı hangi ölçüte göre tanımlanacaktır?

Tam bu noktada Alasdair MacIntyre, özellikle EP'de modern ahlakın içinde bulunduğu parçalanmışlığı teşhis eder. MacIntyre'a göre çağdaş ahlaki tartışmaların çözümsüzlüğü, Aristotelesçi teleolojik çerçevenin kaybından kaynaklanır. Modern toplumda bireyler ahlaki yargılarda bulunmaya devam ederler; ancak bu yargıları temellendirecek ortak bir insan doğası anlayışı artık mevcut değildir. Bunun sonucu olarak ahlak, rasyonel bir tartışma alanı olmaktan çıkar ve öznel tercihlerin ifadesine dönüşür. MacIntyre bu durumu emotivizm kavramıyla açıklar; artık ahlaki yargılar, veya ahlaki eylemlerin ölçütleri nesnel doğruluk iddiası taşıyan önermeler olmaktan uzaklaşmış ve bireysel tutumların dışavurumları hâline gelmiştir. MacIntyre'ın temel argümanı ise şöyle ifade edilebilir; modern ahlak, Aristoteles'in ontolojik-teleolojik çerçevesini terk etmiş, fakat onun kavramlarını kullanmaya devam etmiştir. Bu durum ise kavramsal bir karmaşa üretmiştir (MacIntyre, 2019, s.68).

Her ne kadar MacIntyre'ın çağrısı salt anlamı itibariyle Aristotelesçi etiğe bir dönüş çağrısı olarak değerlendirilse de o Aristoteles'in teleolojik insan öğretisini doğrudan metafizik bir doğa öğretisi üzerinden değerlendirmez. O, Aristotelesçi ahlak öğretisini pratikler, anlatısal bütünlük ve gelenek kavramları üzerinden yeniden inşa etmeye çalışır. Dolayısıyla Aristotelesçi erdem etiğinin modern düşünmede yeniden değerlendirilme çağrısı Aristoteles'in ontolojik temelli erdem öğretisinin bütün kavram ve problemlerini yeniden ortaya çıkarma çağrısı olarak kabul edilmemelidir. MacIntyre'ın argümanına göre de insan artık yalnızca doğal bir töz değil, aynı zamanda tarihsel ve toplumsal bir varlıktır. Ona göre insan yaşamı, anlatısal bir birlik içinde anlam kazanır; erdemler ise belirli pratikler içinde gelişir, korunur ve Aristotelesçi etik desteğiyle de korunmalıdır. Ancak MacIntyre (2019, s.8), bu çağrıyı gerçekleştirirken Aristotelesçi metafizik öğretisini kendi ifadesine göre Aristotelesçi metafizik-biyoloji öğretisini eleştirir ve modern dönem krizinin yalnızca erdem etiğinin kavramsal ve tarihsel olarak değerlendirilmesine ihtiyaç duyduğunu vurgular. Yani teleoloji, biyolojik bir doğa metafiziğinden ziyade tarihsel-toplumsal bir çerçevede yeniden temellendirilmelidir.

Modern Ahlaki Kriz ve Teleolojinin Kaybı

Alasdair MacIntyre, özellikle EP'de modern ahlak düşüncesini parçalanmış bir gelenek olarak teşhis eder. Ona göre çağdaş dünyada ahlaki tartışmaların uzlaşmaya varamamasının nedeni, tarafların farklı değerleri savunması değil; bu değerleri temellendirecek ortak bir çerçevenin yokluğudur. Modernlik, Aristotelesçi teleolojiyi; yani insan doğasının belirli bir ereğe yönelmiş olduğu düşüncesini terk etmiş, fakat iyi, erdem, yükümlülük gibi kavramları kullanmaya devam etmiştir. Sonuç olarak ahlaki dil, tarihsel bağlamından kopmuş kavramların kalıntılarından oluşan bir söyleme dönüşmüştür. MacIntyre bu durumu emotivizm kavramıyla açıklar: Ahlaki yargılar nesnel doğruluk iddiası taşıyan önermeler değil, öznel tercih ve tutumların ifadeleri hâline gelmiştir. Aydınlanma düşünürleri, teleolojik doğa anlayışını reddetmiş; fakat onun sağladığı normatif otoriteyi rasyonel temellerle yeniden üretmeye çalışmıştır ancak bu girişim, MacIntyre'a göre başarısız olmuştur (Feinberg, 1984, s.251). Çünkü insan doğasının belirli bir telos'a sahip olduğu fikri terk edildiğinde, iyi insan ya da iyi yaşam kavramı rasyonel olarak savunulamaz hâle gelir. Böylece modern ahlak, Aristotelesçi ontolojinin yıkıntıları üzerinde ayakta kalmaya çalışan fakat temelsizleşmiş bir yapı olarak kalır. Modern ahlakın içinde bulunduğu bu durum, filozof tarafından sıklıkla ahlaki kriz olarak betimlenir. Aynı zamanda çağdaş ahlaki tartışmaların herhangi bir zaman diliminde rasyonel olarak bir uzlaşmaya varılmayacağını dile getirirken bu konuda modern toplumlarda etkili olan ahlaki krizin bütün değer yargıların ve ahlaksal yargıların tercih tutum ve duygulardan ibaret olduğunu savunan duyguculuktan kaynaklandığını belirtir (Düşgün, 2018, s.141).

İlk olarak, MacIntyre bu krizin kökenini, büyük ölçüde modern dönemde Aristotelesçi teleolojik dünya görüşünün terk edilmesine bağlar. Aristoteles'in düşüncesinde etik, insan doğasına ve varlıkların amaçlı

yapısına dayanan bütünlüklü bir anlayışa sahiptir. Aristoteles'e göre doğadaki her varlık belirli bir telos'a yani özsel bir amaca yönelir. Bitkiler büyüme ve gelişme doğrultusunda hareket eder, hayvanlar kendi doğal yetkinliklerini gerçekleştirmeye yönelir ve insanlar ise rasyonel varlıklar olarak akla uygun bir yaşam sürdürmeye çalışırlar. Bu nedenle Aristotelesçi etik anlayışında ahlaki normlar, insan doğasının gerçekleştirilmesi gereken potansiyellerinden türetilir. İnsan için iyi yaşam, akla uygun etkinliklerin erdemli biçimde gerçekleştirilmesiyle mümkün olan eudaimoniadır.

İkinci olarak ise, MacIntyre'a göre modern çağda ortaya çıkan temel problem, bu teleolojik çerçevenin terk edilmesidir. Modern düşünce, özellikle erken modern felsefeden itibaren doğayı amaçlı bir yapı olarak görmekten uzaklaşmış, bunun yerine mekanik ve değer-nötr bir doğa anlayışı geliştirmiştir (Tütüncü, 2013, s.177). Bu dönüşüm yalnızca doğa felsefesini değil, aynı zamanda etik teorilerini de derinden etkilemiştir. İnsan doğasının belirli bir ereğe yöneldiği fikri ortadan kalktığında, ahlaki normların hangi temelde kurulacağı sorunu da belirsiz hale gelmiştir. Böylece modern ahlak teorileri, MacIntyre'ın ifadesiyle, insanın olduğu hali ile olması gereken hali arasındaki teleolojik bağı kaybetmiştir (MacIntyre, s.8 2019). Söz konusu kopukluk aynı zamanda algı ile değer arasındaki ayrım üzerinden de değerlendirilir.

Ona göre olgu ile değer arasındaki keskin ayrımın ortaya çıkmasının temel nedeni, modern dönem ile Aristoteles felsefesine, özellikle onun ahlak öğretisine yöneltilen eleştirilerdir. Aydınlanma düşüncesi, Aristoteles'in varlıkları içkin amaçları doğrultusunda açıklayan teleolojik anlayışını reddederek, olgusal olan ile değer alanını birbirinden ayıran yeni bir düşünce çerçevesi geliştirmiştir. Bu ayrım, özellikle Immanuel Kant'ın ahlak felsefesinde belirgin bir biçimde sistematik hale gelmiştir (Düşgün, 2018, s. 148). Kant'a göre iyi olanın ölçütü, insanın doğal eğilimleri, istekleri ya da arzuları değildir. Bu nedenle Kant (2020), ahlaki iyiyi insanın arzu ve isteklerinden türeten yaklaşımları reddeder. Ona göre insan, aynı zamanda eğilimlere ve tutkulara sahip kusurlu bir varlık olduğunun farkına vardıkça, eylemlerinin yalnızca bu eğilimler tarafından belirlenmesi durumunda gerçek anlamda özgür olmadığını da kavrar. Bu durum, insanın kendi kaderini bütünüyle belirleyebilen bir varlık olmadığını da ortaya koyar. Bu çerçevede doğru akıl yürütme, öncelikle pratik rasyonalite bakımından farklı iyiler arasında bir hiyerarşi kurabilme yetisini gerektirir. Bunun yanında rasyonel muhakeme, yalnızca çeşitli iyileri sıralamakla kalmamalı, aynı zamanda bu iyiler arasında en üstün olanı belirleyebilecek bir değerlendirme yeteneğine de sahip olmalıdır. Ancak Alasdair MacIntyre'a göre modern ahlak düşüncesi, Aristotelesçi teleolojik çerçeveden uzaklaştığı için bu tür bir nihai iyi anlayışını temellendirmekte ciddi zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Açıkça belirttiğine göre; "Ahlaki modernite ve modernitenin ahlak kültürünün ahlaki sorgulamalarında daha ileri gitmek için gereksindiği kaynaklardan mahrum olmasının nedenlerini ve bu itibarla bu açmaz yakasını kurtaramayanların verimsizliğe ve hüsrana mahkûm olacağını Aristoteles'in kavramlarının şekillendirdiği ve ifade ettiği bir yaşam tarzının bakış açısından anlamak mümkündür" (MacIntyre, 2019, s.11).

Üçüncü olarak ise, bu kopuşun sonucunda modern ahlak düşüncesi, farklı fakat birbirleriyle uzlaşması güç normatif teorilere bölünmüştür. Örneğin modern dönemde geliştirilen çeşitli ahlak kuramları, bireysel haklar, fayda hesapları ya da rasyonel sözleşmeler gibi farklı temellere dayanarak ahlaki normları gerekçelendirmeye çalışır. Ancak MacIntyre'a göre bu yaklaşımlar ortak bir insan doğası ve ortak bir iyi anlayışı sunamadıkları için, ahlaki anlaşmazlıkları çözme konusunda sınırlı kalırlar. Sonuç olarak modern toplumlarda ahlaki tartışmalar çoğu zaman rasyonel olarak çözülebilir bir anlaşmazlık olmaktan çıkar ve tarafların kendi değer tercihlerini savunduğu bitmeyen polemiklere dönüşür.

MacIntyre bu durumu özellikle modern liberal siyaset bağlamında değerlendirir. Ona göre liberal toplumlar, farklı bireysel iyi anlayışlarının bir arada var olabileceği nötr bir kamusal alan yaratmaya çalışırken, aslında ortak bir iyi fikrini siyasal ve ahlaki tartışmaların dışına itmiştir. Oysa belirli bir iyi anlayışını paylaşmayan bir topluluk, ahlaki anlaşmazlıkları çözebilecek güçlü normatif kaynaklardan da mahrum kalır. Bu nedenle MacIntyre, liberal modernitenin temel sorunlarından birinin, ahlaki meseleleri çözebilecek teleolojik ve topluluk temelli bir iyi anlayışını kaybetmiş olması olduğunu savunur. MacIntyre'in gözünde liberal siyasetin en büyük meselesi, asla çözüme kavuşturulamayacak hale gelmiş çetrefilli konuları bir sonuca bağlamak niyetinden ve iktidarından da vazgeçmiş olmasıdır (Tütüncü, 2013, s. 179).

Bu bağlamda MacIntyre'ın önerisi, Aristotelesçi teleolojik perspektifin çağdaş etik tartışmalarında yeniden düşünülmesidir. Ona göre insan, doğası gereği rasyonel ve toplumsal bir varlıktır ve bu doğa belirli erdemlerin geliştirilmesini gerektirir. Erdemler yalnızca bireysel karakter özellikleri değil, aynı zamanda topluluk içinde anlam kazanan pratiklerdir. Dolayısıyla ahlaki düzenin yeniden kurulabilmesi için insanın ereksel doğasını tanıyan ve ortak bir iyi anlayışını mümkün kılan bir etik çerçeveye ihtiyaç vardır. Bu nedenle MacIntyre'ın modern ahlak eleştirisi yalnızca geçmişe nostaljik bir dönüş çağrısı değildir; aksine, modern ahlakın parçalanmış yapısını aşabilmek için teleolojik insan anlayışının yeniden değerlendirilmesi gerektiğine yönelik bir felsefi teşhis niteliği taşır.

Örtük Ontoloji: Erdem Etiğinin Asgari Metafiziği

Çalışması boyunca MacIntyre Aristotelesçi teleolojik erdem öğretisinin Modern dönem krizini çözmede anahtar olduğu konusunda ısrarla durmakta ve temel

argümanını bu görüş üzerine kurgulamaktadır. Ancak açık bir şekilde ifade ettiği üzere Aristotelesçi erdem öğretisinin ne derecede ve hangi aşamalarla modern dönem krizini çözeceği konusunda mesafeli olduğunu belirtmektedir;

> "Aristoteles'in erdem anlayışını ele almaya kalkışan her girişim nereden başlamak gerektiği sorusuyla karşılaşacaktır. Aristoteles bir taraftan liberal modernliğin sözcüleri olarak adlandırdı kişilere karşı savaşanların baş kahramanıdır; dolayısıyla da ben onun tamamen kendine özgü olan erdem anlayışının merkeze oturtmakla yükümlüyüm. Öbür taraftan daha önce açıklığa kavuşturdum gibi Aristoteles'i sadece bir teorisyen olarak değil daha çok köklü bir geleneğin temsilcisi birçok öncülünü ve ardılını değişik başarı dereceleri ile birbirine eklemleyen birisi olarak kabul etmek isterim" (MacIntyre, 2019, s.257).

Erdem etiğinin metafizik ile olan bağı Aristoteles öğretisinde örtük bir biçimde değil aşikar bir temel olması bakımından ele alınmıştı. Ancak MacIntyre oldukça mesafeli bir çerçeve üzerinden Aristoteles'in erdem etiğinden onun biyolojik bir varlık olması bakımından insanı metafiziksel-biyolojik tanımlamasını eleştirir. İlk olarak MacIntyre' a göre söz konusu ifadesinin nasıl değerlendirildiği ele alınmalıdır. Özellikle metafizik-biyoloji ne demektir açığa kavuşmalıdır.

Aristoteles'in varlık temelli öğretisi yalnızca etik üzerinden değil aynı zamanda onun doğa anlayışı üzerinden de net bir şekilde görülmektedir. Örneğin onun doğa anlayışında ve hatta biyoloji öğretisinde söz konusu disiplinler yalnızca gözleme dayalı betimleyici bilimler olarak değerlendirilmez. Aksine, canlı varlıkların yapısını ve gelişimini açıklayan daha geniş bir metafizik çerçeveye dayanır. Çünkü Aristoteles'e göre her varlık belirli bir doğaya (physis) sahiptir ve bu doğa, varlığın gelişimini belirli bir amaca (telos) doğru yönlendirir. Bu nedenle canlıların oluşumu ve gelişimi yalnızca nedensel süreçlerin mekanik bir dizisi olarak değil, aynı zamanda belirli bir yetkinleşme yönelimini ifade eden amaçlı bir süreç olarak anlaşılır. Bir varlığın ne olduğu ve nasıl geliştiği, onun ne olmaya yöneldiği dikkate alınarak açıklanır. MacIntyre (2019, s.171) bu yaklaşımı Aristoteles'in Metafizik Biyolojisi olarak adlandırır. Bu ifade, Aristoteles'in canlılara ilişkin açıklamalarının yalnızca emprik gözlemlerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda öz (ousia) ve ereksel neden (causa finalis) gibi metafizik kavramlara dayandığını vurgular. Bu çerçevede canlıların gelişimi yalnızca betimlenmez; aynı zamanda normatif bir değerlendirmeye de tabi tutulur. Bir organizmanın doğasına uygun biçimde gelişmesi yetkinleşme veya gerçekleşme olarak görülürken, bu yönelimden sapmalar eksiklik ya da bozulma olarak yorumlanır. Dolayısıyla Aristotelesçi biyoloji, değerlerden arındırılmış, bağımsız bir doğa tasviri sunmaz; aksine, varlığın doğasına içkin bir amaçlılık anlayışı içerir.

Aynı şekilde eitk teorisini de benzer temellere dayandığı MacIntyre tarafından ifade edilir. Ona göre Aristoteles'in erdem etiği, insanın ne olduğuna ve nasıl yetkinleştiğine ilişkin teleolojik bir doğa tasavvuruna dayanır. Bu nedenle Aristoteles'in ahlak anlayışı, insan doğasının belirli bir amaca yöneldiği fikrini içeren bir metafizik biyoloji çerçevesi içinde anlaşılmalıdır.MacIntyre (2019, s.10) bu noktayı açık biçimde şöyle ifade eder: Aristoteles'in etik teorisi, insanın belirli bir doğaya sahip olduğu ve bu doğanın belirli bir telos'a yöneldiği varsayımına dayanır. MacIntyre bu bağı daha da açık biçimde ifade ederek Aristotelesçi etiğin modern ahlak teorilerinden farkını da vurgular. Ona göre Aristoteles'te ahlak, insan doğasının açıklamasından kopuk değildir; aksine insanın ne olduğu sorusuna verilen yanıt, ahlaki normların temelini oluşturur. Bu nedenle Aristoteles'in erdem etiği, insan doğasının amaçlı yapısını kabul eden bir ontolojiye dayanır ve erdemler bu ontolojik çerçeve içinde insanın telos'una yönelen gelişiminin koşulları olarak anlaşılır. MacIntyre'ın metafizik biyoloji ifadesi tam da bu noktaya işaret eder: Aristoteles'te biyolojik ve ontolojik açıklama ile etik normatiflik aynı teleolojik yapı içinde birbirine bağlanmaktadır (MacIntyre, 2025, s.32).

Alasdair MacIntyre, EP'de Aristotle'in metafizik biyoloji olarak nitelenebilecek teleolojik doğa anlayışını bütünüyle reddetmez; ancak bu yaklaşımın bazı yönlerini eleştirel biçimde yeniden değerlendirir. MacIntyre'ın eleştirisi esas olarak Aristotelesçi şemanın tarihsel sınırlılıkları ve modern düşünce içinde karşılaştığı problemler üzerinde yoğunlaşır. Öncelikle MacIntyre, Aristoteles'in etik teorisinin insan doğasının belirli bir telos'a yöneldiği varsayımına dayandığını, daha öncede ifade ettiğimiz gibi kabul eder. Bu kabul aynı zamanda erdem etiğinin örtük bir ontoloji ile bir arada modern dönemin krizine çözüm olacağı düşüncesini de beraberinde getirir. Aristotelesçi şemada insanın mevcut durumu ile ulaşması gereken yetkinlik durumu arasında bir ayrım vardır ve erdemler bu iki durum arasındaki geçişi mümkün kılar. Ancak MacIntyre'a göre modern felsefe bu teleolojik çerçeveyi terk etmiştir. Bu durum, ahlaki normların dayandığı ontolojik zeminin ortadan kalkmasına yol açmıştır. Bununla birlikte MacIntyre, Aristoteles'in metafizik biyolojisinin tarihsel olarak belirli bir toplumsal bağlam içinde şekillendiğini de vurgular. Aristoteles'in insan doğasına ilişkin açıklamaları büyük ölçüde antik Yunan polis düzeninin varsayımlarına dayanır. Bu nedenle Aristoteles'in sunduğu teleolojik insan anlayışı evrensel bir doğa teorisi gibi görünse de, aslında belirli bir tarihsel ve toplumsal bağlamdan bağımsız değildir. MacIntyre bu noktada Aristoteles'in insan doğasını fazla statik bir biçimde ele aldığını ima eder:

> "Demek ki klasik gelenekte "insan" demek, "iyi insan" demektir; tıpkı "saat"in "iyi saat", "çiftçi"nin "iyi çiftçi" ile bir olması gibi. Aristotle, "insan" ile "iyi yaşam" arasındaki ilişkiyi "harpçi" ile "iyi harp çalma" arasındaki ilişkiye benzetir ve bu durumu etiksel sorgulamanın hareket noktası olarak alır. Bununla birlikte "insan"ın işlevsel bir kavram olarak kullanımı Aristoteles'ten daha eskilere dayanır ve bu kavram,

> köken olarak Aristoteles'in metafizik biyolojisinden gelmez. Onun kökeni, klasik gelenek kuramcılarının söz ettiği toplumsal yaşam biçimlerinde yatar. Çünkü söz konusu geleneğe göre bir insan olmak, her biri kendine özgü anlam ve amaca sahip roller bütününü yerine getirmek demektir: bir aile ferdi, bir yurttaş, bir asker, bir filozof ya da bir din görevlisi olmak demektir. İşte insan, ancak bütün bu rollerden ayrı ve onlardan önce gelen bir birey olarak düşünüldüğü anda "insan" işlevsel bir kavram olmaktan çıkar "(MacIntyre, 2019, s. 95–96).

MacIntyre'ın eleştirisinin bir diğer yönü, modern bilimsel dünya görüşüyle ilgilidir. Aristoteles'in doğa anlayışı canlıların özlerine ve nihai amaçlarına dayanan teleolojik bir açıklama sunarken, modern bilim doğayı çoğunlukla mekanik nedensellik çerçevesinde açıklar. Bu nedenle Aristoteles'in metafizik biyolojisini modern bilimsel anlayışla doğrudan uzlaştırmak güç görünmektedir. MacIntyre bu nedenle Aristotelesçi teleolojiyi aynen geri getirmek yerine onu yeniden yorumlama yoluna gider. Bu bağlamda MacIntyre, teleolojik insan anlayışını tamamen terk etmek yerine onu toplumsal pratikler ve gelenekler çerçevesinde yeniden temellendirmeye çalışır. Ona göre erdemler yalnızca bireysel karakter nitelikleri değildir; aynı zamanda belirli toplumsal pratikler içinde gelişen ve anlam kazanan yetkinliklerdir (Hünler, 2000, s.143).

Bu nedenle teleoloji artık doğanın metafizik yapısından değil, insan faaliyetlerinin içsel amaçlarından anlaşılmalıdır. Ve kısacası bu yaklaşım, Aristoteles'in metafizik biyolojisinden tamamen kopuş anlamına gelmez; ancak teleolojinin ontolojik temelini doğadan ziyade tarihsel ve toplumsal pratikler içinde yeniden konumlandırır. Dolayısıyla MacIntyre'ın eleştirisi, Aristotelesçi teleolojiyi reddetmekten çok onu modern düşünce koşulları içinde yeniden yorumlama girişimi olarak anlaşılmalıdır.

Kısacası MacIntyre'ın değerlendirmesi doğrultusunda Aristotelesçi teleoloji, biyolojik bir doğa düzeninden ziyade tarihsel-toplumsal bir yönelim olarak karşımıza çıkar. İnsan yaşamı, anlatısal bir bütünlük içinde anlam kazanır; birey, yaşam öyküsünü belirli bir iyi anlayışı doğrultusunda sürdürür. Dolayısıyla ahlaki rasyonalite, evrensel ve zamansız ilkelerden değil, belirli gelenekler içinde gelişen akıl yürütme biçimlerinden doğar. MacIntyre'a göre (2023, s. 137) rasyonalite gelenek-içidir; fakat bu, irrasyonellik anlamına gelmez. Gelenekler kendi içlerinde eleştirel dönüşüm imkânı barındırır ve tarihsel süreklilik içinde rasyonel olarak savunulabilirler. Bu yaklaşım, Aristotelesçi teleolojinin dönüştürülmüş bir versiyonu olarak okunabilir. Artık insan doğası yalnızca biyolojik bir töz değil; tarihsel olarak şekillenen bir varoluş biçimidir. Teleoloji, doğanın değişmez düzeninden ziyade, anlamlı bir yaşam anlatısının yöneliminde somutlaşır (MacIntyre, 2019 s.219).

MacIntyre her ne kadar klasik metafizik dili kullanmaktan kaçınsa da düşüncesi tamamen ontolojisiz değildir. Aksine, onun erdem teorisi belirli asgari ontolojik varsayımlara dayanır. Öncelikle insanın belirli bir doğaya sahip olduğu kabul edilir; bu doğa rastlantısal değil, belirli eğilimler ve ihtiyaçlar içerir. İkinci olarak insan yaşamının bütünlük arz eden bir anlatı olduğu varsayılır; bu da insanın zamansal sürekliliğe sahip bir özne olduğunu ima eder. Üçüncü olarak insanın belirli iyilere yöneldiği ve bu iyilerin rastgele değil, rasyonel olarak savunulabilir olduğu kabul edilir. Bütün bunlara ek olarak ise düşünür Bağımlı Rasyonel Hayvan adlı çalışmasında söz konusu mesafesine bir özeleştiride bulunur.

İnsan Doğası ve "Bağımlı Rasyonel Hayvan"

EP boyunca insanın temel özelliklerini onun erdem arayışında olması üzerinden değerlendiren düşünür şöyle yazar; diğer tüm canlı türleri gibi insan da kendine özgü bir doğaya sahiptir. Bu doğa, insanın belirli amaç ve hedeflere yöneldiğini ve doğası gereği belirli bir telosa doğru ilerlediğini ifade eder. Bu bağlamda "iyi", insanın kendine özgü nitelikleri ve ayırt edici özellikleri temelinde tanımlanır (MacIntye, 2019, s. 237). Nitekim bu tanımlamanın temeli Aristoteles'in etik anlayışının onun metafizik ve biyolojik doğa tasarımını varsayan bir çerçeve içinde ortaya konmuş olmasından gelmektedir. Bu nedenle MacIntyre'a göre; Aristoteles, iyinin doğasına ilişkin açıklamasını hem belirli bir siyasal topluluk içinde şekillenen yerel bağlamlara hem de daha geniş ve evrensel bir düzene gönderme yaparak temellendirmeye çalışır. İyinin bir yandan polis yaşamı içinde belirlenen yerel nitelikleri, diğer yandan ise daha kapsamlı ve evrensel bir anlamı bulunur. Ona göre, Aristoteles'in etiğe dair bütün çalışmalarında bu iki yön arasındaki gerilim, tartışmanın genel akışı boyunca hissedilir (MacIntye, 2019, s. 237).

Öte yandan, MacIntyre'ın insan doğasına dair düşüncesi, özellikle daha sonraki eseri Bağımlı Rasyonel Hayvanlar İnsanlar Neden Erdemlere İhtiyaç Duyar? (2025) kapsamında daha belirgin bir biçim kazanır. Bu eserde insan, soyut bir akıl öznesi olarak değil, bağımlı rasyonel bir canlı olarak tanımlanır. Bu tanımlama, insanın iki temel niteliğini bir araya getirir: hem biyolojik bir varlık olması hem de rasyonel yeteneklere sahip olması. Üstelik insan, yaşamının çeşitli evrelerinde diğerlerine karşı derin bir bağımlılık içinde bulunur. Bu vurgu, modern bireycilik anlayışına yönelik eleştirilerin merkezinde yer alır. İnsan doğası, kendine yeterli bir özerklik üzerinden değil, karşılıklı bağımlılık ilişkileri ve toplumsal bağlamlar içinde şekillenir. Bu bağlamda erdemler de anlam kazanır; zira insanın kırılganlığı ve gereksinimleri, topluluk içinde yürütülen pratikleri zorunlu hâle getirir. MacIntyre, böylece Aristotelesçi insan anlayışını korurken, onu biyolojik, toplumsal ve tarihsel boyutlarıyla yeniden yorumlar. Teleoloji ise tamamen terk edilmez; ancak artık metafizik bir doğa anlayışından çok, insanın somut yaşam koşulları ve toplumsal bağlamları içinde temellendirilir.

Bu çalışmada, özellikle henüz girişinde, , MacIntyre'ın önceki çalışması EP'de geliştirdiği Aristotelesçi erdem etiği ve metafizik biyoloji kavramlarına dair açık bir değerlendirme ile başlar. Burada MacIntyre, Aristotelesçi metafizik biyolojiden bağımsız bir ahlak anlayışı tasarlamanın bir eksiklik taşıdığını ve bunun, insanın toplumsal ve tarihsel bağlamı ile kurduğu ilişkileri tam olarak açıklamakta yetersiz kaldığını itiraf eder. Ona göre insan yaşamına, doğamız gereği başkalarına borçlu olarak başlarız; bu borç, yalnızca ebeveynlerimizle sınırlı değildir, aynı zamanda kültürümüze ve topluluğumuza karşı da geçerlidir (MacIntyre, 2025, s. 3).

Metafizik biyoloji, Aristoteles'in teleoloji anlayışını toplumsal yaşam bağlamında yeniden yorumlayan bir düşünsel çerçeve sunar. Bu yaklaşım MacIntyre'ın son dönem düşüncesine iki temel açıdan katkıda bulunur. Birincisi, insanın biyolojik olarak başkalarına bağımlı ve muhtaç olduğu gerçeğine dair farkındalık kazandırmasıdır. İnsan yaşamı ve gelişimi, zoon politikon kavramının işaret ettiği gibi topluluk ve sosyal yapıların varlığına ihtiyaç duyar.İkincisi, bu bağımlılık, rasyonalitenin biyoloji ile olan ilişkisine dair temel bir gösterge niteliği taşır. İnsan rasyonalitesi, biyolojik bir varlık olma niteliği üzerine inşa edilmiştir; dolayısıyla bireyler arası etkileşim ve topluluk içindeki pratikler, rasyonel yetilerimizin gelişimi için zorunludur (MacIntyre, 2025, s. 12).

MacIntyre burada, önceki tarihsel ve toplumsal bağlam vurgusunu terk etmez; aksine, biyoloji ve rasyonalitenin karşılıklı etkileşimine dair farkındalık, onun ahlaki ve pratik rasyonalite anlayışını daha kapsamlı bir biçimde açıklamasına olanak sağlar. İnsan doğasının kırılganlığı ve bağımlılığı, erdemlerin ve ahlaki pratiklerin topluluk içinde anlam kazanmasının temelidir. Böylece MacIntyre, Aristotelesçi teleolojiyi korurken, insanın biyolojik, toplumsal ve tarihsel boyutlarını birleştirerek teleolojiyi yalnızca metafizik bir soyutluk olarak değil, somut yaşam koşulları içinde temellendirilmiş bir yönelim olarak yeniden yapılandırır (Kılınç, 2025).

Sonuç

Çalışmanın temel amacı; Erdem etiği, güçlü bir metafizik zemin olmaksızın sürdürülebilir mi? sorusunu MacIntyre'ın erdem anlayışı doğrultusunda ele almaktı. Söz konusu soruyu problematik yapan ise ontolojik bir kavram olması bakımından teleoloji üzerine MacIntyre'ın yüklediği toplumsal-tarihsel anlam olmuştur. Aristoteles'te etik, doğrudan ontolojik teleolojiye dayanır; insanın özü, normatif yükümlülüğün kaynağıdır. MacIntyre'da ise teleoloji tarihsel ve toplumsal bir çerçevede yeniden yorumlanır. Ancak insan doğasının belirli bir yönelime sahip olduğu varsayımı tamamen ortadan kalkmaz. Eğer insan doğası bütünüyle nötr ve biçimlendirilebilir kabul edilirse, erdem kavramı yalnızca kültürel tercihlerin ürünü hâline gelir. Bu durumda normatif bağlayıcılık zayıflar. Öte yandan güçlü bir metafizik savunusu da modern düşüncede ciddi itirazlarla karşılaşır. Dolayısıyla mesele, metafizik ile tarihsel bilinç arasında bir denge kurmaktır. MacIntyre'ın katkısı tam burada belirir: O, Aristotelesçi teleolojiyi çağdaş dünyada savunulabilir bir biçime dönüştürmeye çalışır. Ancak bunun yeterli olup olmadığı tartışmaya açıktır. Erdem etiğinin normatif gücü, insan doğasına ilişkin asgari de olsa ontolojik bir kabul gerektirir. Bu nedenle metafiziksiz bir erdem etiği tasavvuru ya normatifliğini kaybedecek ya da örtük bir ontolojiye dayanmak zorunda kalacaktır.

Aristoteles'te etik ve ontoloji birbiriyle sıkı bir ilişki içindedir; iyi yaşam (eudaimonia), insanın akla uygun etkinlikleri ve doğasına uygun telos'a yönelmesiyle tanımlanır İnsan, madde-form birleşimi olarak belirli bir ereğe yönelmiş bir varlıktır ve erdem, bu potansiyelin aktüelleşmesini sağlayan pratik bir etkinliktir. Modern etik teorileri ise bu teleolojik çerçeveyi büyük ölçüde terk etmiş, normatif ve rasyonel temellere dayalı bir yapı geliştirmiştir. MacIntyre'a göre bu durum, çağdaş ahlakta parçalanmışlık ve emotivizm gibi sorunlara yol açmıştır; erdem, iyi ve yükümlülük kavramları artık metafizik bir zemine dayanmamakta, öznel tutumların ifadesi hâline gelmektedir. MacIntyre, Aristotelesçi etik öğretisini doğrudan metafizik bir sistem olarak yeniden kurmak yerine, tarihsel-toplumsal pratikler ve anlatısal bütünlükler aracılığıyla modern düşünceye uyarlamayı önerir. Böylece erdem etiği, hem bireyin potansiyelini gerçekleştirmesine hem de topluluk içindeki etik bütünlüğün korunmasına hizmet eden bir yaklaşım olarak yeniden konumlanır. Sonuç olarak Aristoteles ile MacIntyre arasındaki ilişki, basit bir devamlılık değil; teleolojinin dönüşümü üzerinden kurulan eleştirel bir yeniden inşa sürecidir. Aristoteles'te etik ontolojinin zorunlu sonucuyken, MacIntyre'da etik, ontolojik zeminin modern kaybına karşı verilen tarihsel-felsefi bir cevaptır. Bu cevap, erdem etiğinin günümüzde yaşayabilmesi için metafiziğin tamamen terk edilemeyeceğini, en azından asgari bir ontolojik varsayımın kaçınılmaz olduğunu göstermektedir.

Extended Abstract

This study investigates the relationship between ethics and ontology in Aristotle and examines how this relationship is reinterpreted in the virtue ethics framework proposed by Alasdair MacIntyre. The central aim of the paper is to demonstrate that Aristotelian virtue ethics cannot be fully understood without considering its ontological and metaphysical foundations. In Aristotle's philosophy, ethics is not an autonomous normative discipline detached from metaphysics; rather, it emerges from a broader ontological framework that conceives reality as teleologically structured. Accordingly, moral norms and the concept of the good life are grounded in the nature and purpose of human beings.

The first part of the study analyzes the ontological foundations of Aristotelian ethics. Aristotle's metaphysical framework is structured around key concepts such as substance (ousia), form (eidos), matter (hyle), potentiality (dunamis), actuality (energeia), and the doctrine of the four causes. Within this framework, teleology plays a crucial role in explaining both natural processes and human action. Aristotle argues that all beings possess an intrinsic orientation toward the realization of their form and purpose. In the case of human beings, this teleological orientation is expressed through rational activity. The second part of the paper turns to Alasdair MacIntyre's critique of modern moral philosophy and his attempt to revive virtue ethics in contemporary ethical discourse. According to MacIntyre, modern moral thought suffers from a deep conceptual fragmentation caused by the abandonment of the Aristotelian teleological framework.

However, MacIntyre does not simply attempt to restore Aristotle's metaphysical system in its original form. Instead, he reconstructs Aristotelian ethics through the concepts of practices, traditions, and narrative unity. In this reinterpretation, teleology is not grounded primarily in a biological metaphysics of nature but rather in historically embedded social practices and forms of rationality. Virtues develop within communities that sustain shared traditions and conceptions of the good life.

The study ultimately argues that the relationship between Aristotle and MacIntyre should not be interpreted as a straightforward continuity. Rather, MacIntyre's project represents a transformation of Aristotelian teleology. Although he distances himself from Aristotle's metaphysical biology, his account of virtue still presupposes certain minimal ontological commitments, particularly regarding human nature, rationality, and the narrative unity of human life. For this reason, virtue ethics cannot be entirely detached from ontological considerations. Instead, MacIntyre's philosophy reveals how Aristotelian teleology can be reformulated within modern intellectual conditions while still preserving its normative force.

Kaynaklar

Anscombe, G. E. M. (1958). Modern Moral Philosophy. *Philosophy*, 33(124), 1–19.

Aristoteles. (2006). Metafizik. A. Arslan, (Çev), İstanbul: Sosyal Yayınları.

Aristotle. (2013). Fizik. S. Babür & L. L. Basut (Çev.), Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Aristotle. (2015a). Kategoriler. S. Babür (Çev.), Ankara: İmge Kitabevi.

Aristoteles. (2015b). Nikomakhos'a Etik. S. Babür (Çev.), Ankara: İmge Kitabevi.

Aristotle. (2019). Ruh Üzerine. L. L. Basut & S. Babür (Çev.), Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Barnes, J. (1982). Aristotle: A Very Short İntroduction. Oxford: Oxford University Press.

Cengiz, E. (2010). Aristoteles'in Erdem Öğretisi ve Mutluluk Anlayışı. *Felsefe Dünyası*, 52, 43–51.

Düşgün, C. K. (2018). MacIntyre Felsefesinde Aydınlanma Projesinin Ahlak Üzerindeki Etkisi. *Dört Öge*, 13, 137–152. https://izlik.org/JA34PU93SP

Feinberg, W. (1984). On After Virtue. *Theoretical Sociology*, 13(2), 249–262. https://doi.org/10.1007/BF00158239

Hünler, S. Z. (2000). İki Adalet Arasında: Rawls ve MacIntyre. Ankara: Vadi Yayınları.

Kant, I. (2020). Ahlak metafiziğinin temellendirilmesi (İ. Kuçuradi, Çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kılınç, Y. (2025, 24 Kasım). MacIntyre, Alasdair. *KLU Felsefe Ansiklopedisi*. https://www.klufelsefe.com/kelime/macintyre-alasdair/

MacIntyre, A. (2019). Erdem peşinde: Ahlak Teorisi Üzerine Bir Çalışma. M. Özcan (Çev.), İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.

MacIntyre, A. (2023). Kimin Adaleti? Hangi Rasyonellik? A. E. Pilgir (Çev.), İstanbul: Livera Yayınevi.

MacIntyre, A. (2025). Bağımlı Rasyonel Hayvanlarİnsanlar Neden Erdemlere İhtiyaç Duyar? C. Civan (Çev.), İstanbul: Küre Yayınları

Molacı, M. (2018). Aristoteles'in Etik Görüşü. Medeniyet ve Toplum Dergisi, 2(1), 37-57. https://izlik.org/JA26UW24ZHMutlu,

Mutlu, B. (2018). Alasdair MacIntyre'ın Çağdaş Sorunlar Karşısında Yeni Aristotelesçiliği. Kilikya Felsefe Dergisi, 1, 39-63. https://izlik.org/JA44XW27ZESaraçoğlu, E. (2022). Aristoteles'te insanın doğası ve erdem etiği tartışması. *Felsefe Dünyası*, 1(75), 400–418. https://izlik.org/JA43XL67TP

Tütüncü, K. (2013). Aydınlanma Eleştirisinden Yeni Bir Siyasete Doğru: Alasdair MacIntyre ve Richard Rorty'yi Birlikte Düşünmek. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 175–192. https://izlik.org/JA57MM99TZ